

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Karmen Sluga (roj. 1979)
JOSIP LAVTIŽAR
Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Miran Hladnik

Ključne besede: duhovnik, zgodovinska povest, potopis, drama, opereta, slovenski pisatelj.

Kranjska Gora, marec 2006

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Karmen Sluga (roj. 1979)
JOSIP LAVTIŽAR
Diplomsko delo

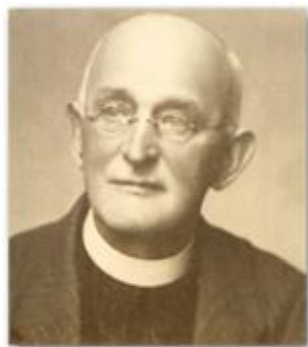
Mentor: red. prof. dr. Miran Hladnik

Kranjska Gora, marec 2006

KAZALO

1 ZAHVALA.....	3
2 UVOD.....	4
3 ŽIVLJENJEPIS JOSIPA LAVTIŽARJA.....	6
4 ODKOD PRIIMEK LAVTIŽAR.....	8
5 JOSIP LAVTIŽAR IN SOVAŠČANI.....	8
5.1 Spomini na strica Josipa.....	9
5.2 Kulturno-prosvetno društvo Josip Lavtižar.....	9
5.3 Kapela v Tamarju.....	9
6 OBRAVNAVANA DELA.....	12
7 POTOPISI.....	13
7.1 Med Romanskimi narodi.....	14
7.2 Pri Jugoslovanih.....	14
7.3 Pri severnih Slovanih.....	14
7.4 V petih letih okrog sveta.....	15
7.5 V Kartago.....	15
7.6 Razgledi po domovini.....	18
8 ZGODOVINSKA DELA OZ. POVESTI Z ZGODOVINSKO TEMATIKO.....	19
8.1 Frančišek Tavčar – življenjepis.....	19
8.2 Bled-Briksen.....	20
8.3 Primož Trubar.....	20
8.4 Šentjoški gospod Šimen.....	21
8.5 Lipniški grad pri Radovljici.....	21
8.6 Naši zaslužni možje.....	22
9 OPERETE.....	23
9.1 Grof in opat.....	23
9.2 Adam Ravbar.....	23
9.3 Darinka.....	23
10 OSTALA DELA.....	25
10.1 Ne v Ameriko.....	25
10.2 Spomini.....	26

11 ROKOPISI.....	27
12 SKLEP.....	28
13 PRILOGE.....	29
14 LITERATURA.....	36
15 OSTALI VIRI.....	37

Slika 1: Josip Lavtižar

1 ZAHVALA

Zahvaljujem se vsem, ki so in še vedno verjamejo vame. Tu sta na prvem mestu moja starša, mami Francka in ati Mitja. Najlepša hvala tudi kranjskogorskemu župniku Marku Benediku za pomoč pri iskanju gradiva in za koristne informacije o Josipu Lavtižarju. Nenazadnje najlepša hvala tudi mentorju prof. dr. Miranu Hladniku, ki je imel posluh za vse moje želje pri pisanju naloge in ki je razumel vsak problem, s katerim sem se pri tem soočila.

2 UVOD

Zakaj sem se odločila za diplomsko delo o Josipu Lavtižarju? Zakaj o širši množici popolnoma nepoznanem avtorju, ki je v zgodovini vendarle pustil poseben pečat? Odgovor je preprost: ker je moj »rojak«, Kranjskogorec. Da ne bi po nepotrebnem šel v pozabo. Ker se je trudil pisati, da bi ljudje brali – kar po mojem mnenju ni lahko delo – in ker bi bila velika škoda, da ne bi bile njegove literarne zapuščine podrobneje predstavljene. In ker rada brskam po arhivih, ker mi je všeč vonj starih knjig ter časopisov in rada odkrijem kaj novega. Sicer velikokrat z veseljem priznam, da je bil tudi Josip Vandot moj »rojak« in bi tudi o njem lahko pisala v diplomski nalogi, vendar se mi zdi, da je bilo o njem že veliko napisanega, prav tako o njegovih literarnih junakih – še posebej o Kekcu in Pehti. Posneti so filmi, poznamo kar nekaj odrskih uprizoritev. V diplomski nalogi bom skušala predstaviti življenje in delo Josipa Lavtižarja – duhovnika, skladatelja, zgodovinarja in potopisca. Analizirala bom vsebino njegovih povesti z zgodovinsko tematiko, potopisov in tudi operet.

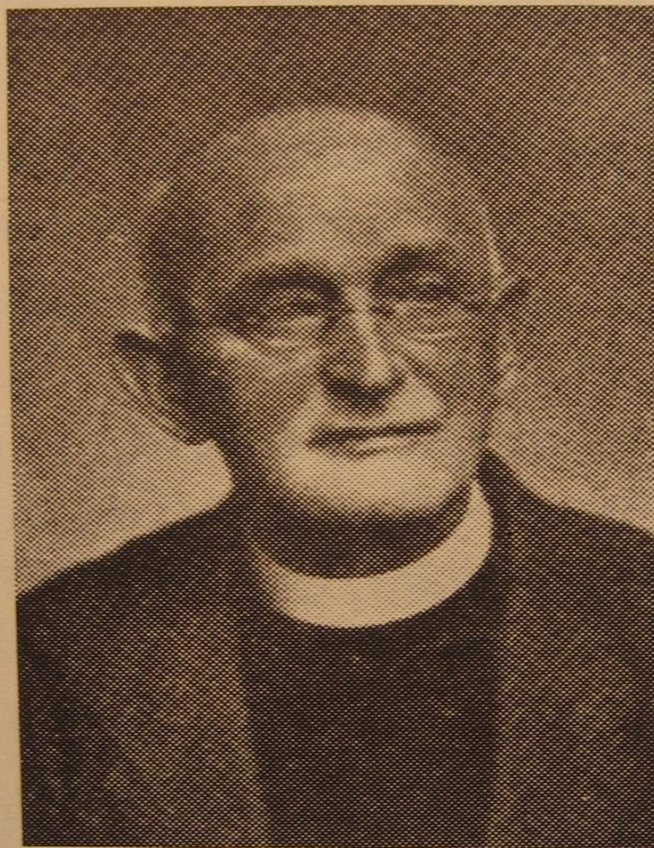
3 ŽIVLJENJEPIS JOSIPA LAVTIŽARJA

Josip Lavtižar se je rodil v hudi zimi, 12. decembra 1851, v Kranjski Gori. Po domače se je pri hiši reklo »pri Žnidarju«. Josip je bil tretji od šestih otrok Marije in Gašperja. Kot šestletni deček je prvič prestopil šolski prag in štiri leta nabiral znanje v domačem okolju. Doma so se odločili, da bo šolanje tudi nadaljeval, vprašanje je bilo le, kje: v Ljubljani ali Beljaku? Pa je obveljalo mnenje domačega župnika Simona Vilfana in Josip je kot desetletni deček odšel v Ljubljano.

Pisalo se je leto 1861 in skupaj z materjo je sedel na voz (železnice še ni bilo), ki ju je odpeljal v Ljubljano. Sam pripoveduje, da je hotel z materjo nazaj domov, ker ga je obšlo silno domotožje. Pa se je tako neopazno izmuznila, da je naenkrat ostal sam. Matere potem ni nikoli več videl. Umrla je 10. maja 1862, stara komaj 42 let. (Marko Benedik: Josip Lavtižar)

V Ljubljani je najprej končal 3. in 4. razred ljudske šole (v Kranjski Gori sta bila le dva razreda). Nato je bil sprejet v gimnazijo, ki jo je končal leta 1871. Po maturi se je domov prvič pripeljal z vlakom in se nato že odpravil na svoje prvo popotovanje – prehodil je vso salzburško in štajersko deželo. Po počitnicah je s sedmimi sošolci vstopil v ljubljansko bogoslovje in po štirih letih šolanja je 11. septembra 1875 sledilo mašniško posvečenje. Novo mašo je imel Josip Lavtižar v cerkvi Marije Vnebovzete v Kranjski Gori 19. septembra 1875. Kaplan je bil v Gorjah pri Bledu, Tržiču, na Poljanah nad Škofjo Loko in v Šenčurju. Kot župnik je deloval v Bukovščici v Selški dolini, Kokri, na Bledu in nazadnje v Ratečah. Umrl je 20. novembra 1943, v starosti 92 let.

V molitev in spomin se priporoča
prečastiti gospod

Jožef Lavtižar

župnik Rateč, Kranjske gore in Dovjega
konzistorialni svetnik, biseromašnik, sklada-
telj, zgodovinar, nabožni in splošni pisatelj
itd. * 12. XII. 1851 v Kr. gori, v maš. posvečen
11. IX. 1875 v Ljubljani; † 20. XI. 1943 v Rate-
čah-Planica

Slika 2: Podobica Josipa Lavtižarja.

Mnogi pravijo, da se je Lavtižar vrnil v Rateče, ker se je v Zgornjesavski dolini počutil najbolj doma. Miha Naglič, ki je v časopisu Gorenjski Glas pisal podlistek o znanih Gorenjcih, tudi o Josipu Lavtižarju, pa je takole razmišljal:

Zdi se, da so Lavtižarju najbolj ležale manjše podalpske župnije. Tu je imel dovolj časa za svoje 'dopolnilne dejavnosti': za potovanja, pisanje in skladanje nabožnih pesmi. Če bi ostal na Bledu, bi moral ves ta čas nameniti prizadevanjem za gradnjo nove župne cerkve. Tako pa je tu ostal le eno leto, pred tem je bil deset let v Kokri in po Bledu do konca v Ratečah. Kak drug, tosvetno bolj ambiciozen duhovnik, bi takšno premestitev morda doživljal kot izgnanstvo v Sibirijo, naš Jože jo je kot blagoslov. (Gorenjski Glas)

Sam Lavtižar je imel drugačne argumente za vrnitev v Rateče. Privlačilo ga je predvsem zdravo podnebje. Kot piše v Spominih, se je želel utrditi v planinskem zraku in vztrajati v duhovniškem poklicu. Morda se je čutil nekoliko na robu dogajanja, vendar je vedel, da ima tudi to dobre plati.

Oddaljen sem sicer od središča, od ognja, kar bi pomenilo, da me zebe. Toda če bi bil preblizu, bi se lahko opekel. (Spomini, str. 99)

Josip Lavtižar se je dobro poznal tudi s sosednjim župnikom na Dovjem Jakobom Aljažem. Ob Aljaževi smrti je Lavtižar zapisal:

Sedaj je prekinjena tudi najina dolgoletna pravda, ki je bila sem in tja precej živahna, pa vendar ni zahtevala ne odvetnikov in ne stroškov. Pravda namreč, katera dolina ima prednost: ali Vrata pod Triglavom ali Planica pri izviru Save Dolinke? Ti si imel več pristašev za Vrata nego jaz za Planico. Pravde nisva mogla končati zaradi tvoje smrti. Naj rešujejo to vprašanje tisti, ki pridejo za nama. (Razgled po domovini, str. 184)

4 ODKOD PRIIMEK LAVTIŽAR

Prof. dr. Dušan Čop, ki se že vrsto let ukvarja z izvorom imen in priimekov, govori pa ogromno tujih jezikov, mi je podal zanimivo razlago, odkod priimek Lavtižar. V Borovljah v Avstriji so živeli BOLTEŽARJI. Nemci so potem B spremenili v V. Nastali so VALTIZERJI. Ko so se naselili v Ziljski dolini, pa so VALT spremenili v LAVT. Tako se je pojavil priimek LAVTIŽAR. Lavtižarjev je v Zgornjesavski dolini zelo veliko. Priimek je značilen predvsem za Rateče in Kranjsko Goro. V Kranjski Gori se pri eni hiši po domače še danes reče pri Žnidarju – kot se je reklo doma pri Josipu Lavtižarju.

5 JOSIP LAVTIŽAR IN SOVAŠČANI

Sovaščani Josipa Lavtižarja so nanj že od nekdaj ponosni. V času njegovega delovanja pa so imeli duhovniki v kraju še večjo veljavo in so bili deležni večjega spoštovanja. V Rateški kroniki Josipa Lavtižarja je zapisano:

Oktobra 1993 so se ga ob 50-letnici njegove smrti Ratečani spomnili z lepo cerkveno in kulturno spominsko slovesnostjo in mu pred župnijsko cerkvijo odkrili doprsni kip, širši javnosti pa so ga s priložnostno brošuro predstavili kot duhovnika, skladatelja, zgodovinarja in potopisca ter pravega planinskega navdušenca. (Rateška kronika Josipa Lavtižarja, str. 21)

Lavtižar se je veliko ukvarjal z mislijo, kako ljudem čim bolj koristno zapolniti prosti čas. Leta 1910 je ustanovil Slovensko katoliško izobraževalno društvo. Društvo naj bi gojilo petje, širilo med ljudstvom dobre knjige in časopise ter prirejalo zanimive igre. Organiziral je številna predavanja o kmetijstvu in živinoreji. Kot pobudnik kulturnih dejavnosti se je srečeval s pomanjkanjem primernih besedil. Njegova pisateljska žilica mu je pri tem pomagala. Spisal je poučno igrico Nikar v Ameriko in jo sam režiral. Da bi bilo kulturno življenje v vasi čim bolj pestro, se je poskušal kot skladatelj operet in spevoiger. Nastale so štiri kratke operete: *Mlada Breda*, *Grof in opat*, *Adam Ravbar*, *Darinka* – še za eno je imel pripravljeno besedilo: *Konec dober, vse dobro*. Zanj ni napisal glasbe, ampak so jo uprizarjali kot veseloigro. Tudi besedila je pripravljala sam, dve je naslonil na znano pripoved, ostale pa so njegovo avtorsko delo. Operete je tudi sam poučeval.

5.1 Spomini na strica Josipa

V Ratečah živi Friderika Kunstelj, nečakinja Josipa Lavtizarja, ki se svojega strica zelo dobro spominja. V članku, ki sem ga zasledila v občinskem glasilu Zgornjesavc, govori o stricu v najlepši luči. Z bratom Izidorjem je Friderika večkrat obiskala strica, ki je imel lepo urejen vrt s sadovnjakom, kužka, oslička in panj s čebelami. Pravi, da Josip Lavtizar ni bil strog in je razumel otroško razigranost.

Tudi ni silil v cerkev ali k molitvi. Pogovarjali smo se povsem vsakdanje stvari. Nikoli ni bil slabe volje. Rad se je pošalil. Zelo skromen je bil, radodaren in skrben. Ko je bil potres, je šel sam k cesarju po pomoč. Z Jakobom Aljažem sta skupaj hodila v Tamar ali Mojstrano in občudovala naravne lepote. Maševal in krstil je tudi v sosednjih hišah in vselej je imel veliko ljudi, ki so prihajali po pomoč ali nasvet. (oktober 2002)

Spomini Friderike so zelo živi. Tudi o tem, kako je stricu Josipu na predzadnjem pogrebu, ki ga je vodil, ob hudem nalivu držala dežnik. Pri zadnjem pa se je močno prehladil in obležal.

5.2 Kulturno-prosvetno društvo Josip Lavtizar

Ker je Lavtizar v družbi pustil močan pečat, so leta 1994 v Kranjski Gori ustanovili Kulturno-prosvetno društvo Josip Lavtizar, ki zelo uspešno deluje. Člani so že uprizorili tudi njegovo *Ne v Ameriko*.

Člani in članice društva v pozni jeseni prirejajo tudi Lavtizarjeve dneve, ki so vsakoletna tradicionalna prireditev v spomin na Josipa Lavtizarja. Prireditev temelji na vodilu, ki mu je Lavtizar sledil vse življenje: po svojih močeh pripomoči k napredku Zgornjesavske doline. Tako so Lavtizarjevi dnevi sestavljeni iz dveh sklopov. V prvem, kulturno obarvanem, skušajo organizatorji dvigniti raven tovrstne ponudbe v kraju, v drugem pa spodbuditi dialog o aktualnih problemih v dolini (<http://www.kranjska-gora.si>).

5.3 Kapela v Tamarju

Kapela Marije Pomagaj v Tamarju, z gradnjo katere je Lavtizar dobil veliko privržencev, je bila na njegovo pobudo zgrajena leta 1936. V kroniko je zapisal: *Število obiskovalcev Planice, obkrožene z vencem Julijskih Alp, iz leta v leto narašča. Da si ohranimo katoliški in slovenski*

*značaj, potrebujemo v Tamarju tudi zunanje znamenje. To bo lepa in dosti prostorna Marijina kapela ob vznožju mogočnega Jalovca. Načrte zanjo je naredil arhitekt Skubic iz Ljubljane, blagoslovil pa jo je 23. avgusta 1936 škof dr. Gregorij Rožman. Leta 2002 je bila kapela na pobudo tedanjega župnika Marka Benedika prenovljena po zamisli našega umetnika p. Marka Ivana Rupnika. V prenavo sodi strop, še posebej s svojo simboliko barvnih krogov. Pomen barv izhaja iz starega krščanskega izročila. Kapela je še dandanes zelo dobro obiskana, poleti so v njej vsako nedeljo tudi svete maše. Z gradnjo kapele prav v Tamarju je Lavtižar morda želel spodbuditi sovaščane in ostale, da bi se podali v osrčje gorskega sveta in občudovali njegove lepote, kot je to sam zelo rad počel. Tako kot njegov prijatelj z Dovjega Jakob Aljaž, je bil tudi Lavtižar predan goram. Po eni strani sta bila prijatelja, po drugi pa tudi tekmeča: prvič za farane, drugič pa za lepoto gora. Jakob Aljaž, prav tako ljubitelj gora, je v črtici *Plaz odnesel dom* takole opisal njuno občasno besedno zbadanje: *Napuh je velik naglavni greh. Kdo ve, ali nisem bil tudi jaz kaznovan prav zaradi njega. Spomladi leta 1909 mi je namreč plaz v Vratih odnesel moj Dom, imenovan Aljažev dom. Bilo pa je takole! V Zgornjesavsko dolino je zahajalo vse več turistov od blizu in daleč. Med veljaki je bilo veliko tudi takih, ki so si želeli v tem idiličnem svetu pod najvišjimi vrhovi postaviti majhno leseno hišico za oddih. Med njima sta bila tudi dr. Šlajmer – sam sem mu naredil načrt za hišico v Vratih, nedaleč stran od mojih dveh koč oz. domov – hišico za oddih pa je imel tudi dr. Josip Lavtižar v Planici, blizu izvira Save. Ker sem rad veliko hodil, sem kajpada nekoč lazil tudi okoli hišice dr. Lavtižarja. Prijazno sva se pozdravila, on pa me je brž povabil na šilce kačje sline.**

"Kako vam je všeč, tale moja hišica?" me je vprašal, ker je vedel, da se na kočje dobro spoznam.

"Lepa, lična hišica je. Edino eno napako ima ..." sem brž stegnil jezik, čeprav bi ga lahko držal za zobmi.

"No, kakšno pa?"

"Preblizu je skalam ... Boste videli, da ne bosta minili niti dve pomladi, ko bo vaša hišica ležala vznak in držala tace pokonci ..."

"Če bosta preživali vaši v Vratih, bo tudi moja," je bil presenečen gospod Lavtižar.

"Moji stojita na takem mestu, kjer že sto let ni šel noben plaz ... Najstarejši kmetje so mi to potrdili ... No, pravzaprav so mi oni svetovali, kje naj ju postavim ... Vi pa se na ljudsko pamet niste kaj preveč ozirali, ali ne?"

O, da tega ne bi nikoli rekel! Že tedaj sem imel slab občutek, pozneje pa mi je bilo še stokrat bolj žal. Konca marca leta 1909 pa sem jo krepko dobil po nosu.

Ležalo je še nekaj snega, ko sta k meni prišla dva možaka iz Vrat, rekoč:

"Gospod Aljaž, vašega novega Doma v Vratih ni več. Odnese ga je – plaz!"

6 OBRAVNAVANA DELA

Pod drobnogled sem vzela naslednja Lavtižarjeva dela:

Potopisi:

- 1) Med Romanskimi narodi;
- 2) Pri Jugoslovanih;
- 3) Pri severnih Slovanih;
- 4) V petih letih okrog sveta;
- 5) V Kartago;
- 6) Razgledi po domovini.

Zgodovinska dela oz. povesti z zgodovinsko tematiko:

- 1) Frančišek Tavčar – življenjepis;
- 2) Bled-Briksen;
- 3) Primož Trubar;
- 4) Šentjoški gospod Šimen;
- 5) Lipniški grad pri Radovljici;
- 6) Naši zaslužni možje.

Operete:

- 1) Grof in opat;
- 2) Adam Ravbar;
- 3) Darinka.

Ostalo:

- 1) Ne v Ameriko;
- 2) Spomini.

7 POTOPISI

Josip Lavtizar ni potoval zaradi nemirnega duha, ampak ker so ga zanimala zgodovinske, zemljepisne, kulturne značilnosti krajev po svetu. Potovati je začel že kot dijak. Videl je veliko dežel in spoznal veliko ljudi, vtise o potovanjih pa je rad strnil v knjige. Seveda ga je še posebej veselilo, če so ljudje njegova dela radi prebirali. Službene dolžnosti ga pri potovanjih niso ovirale, saj je v Kranjski Gori delal še kaplan, ki je v času Lavtizarjevih popotovanj opravil vse delo.

Potopisi so najrazličnejše vrste besedil, ki so po snovi (poučna) poročila o potovanjih, piše Matjaž Kmecl v Mali literarni teoriji.

Loči tudi dve vrsti potopisov:

- praktični potopis: kot napotek potniku, tu gre za popise cest, gostiln, postaj;
- leposlovni potopis: tu praktični napotki niso tako pomembni in je pomembnejše »nepraktično« literarno sporočilo, mimezis geografsko in časovno sicer določljivih ljudi, pokrajin, navad, dogajanj.

Slovar slovenskega knjižnega jezika izraz potopis razloži zelo enostavno. To je popis potovanja z osebnimi vtisi, doživetji pisca. Že sestava besede pa pove, da je to opis poti. Gre za subjektiven prikaz poti, v katerem je sicer lahko nekaj stvarnih podatkov, ni pa dobro, če jih je preveč. Kot meni Andrijan Lah, gre za soočenje popotnika in poti. Avtor mora biti obenem popotnik in potopisec.

Silva Trdina v Besedni umetnosti piše, da je potopis poročilo o potovanju. Opisuje pokrajine in njihove prebivalce, podaja kulturno sliko kraja ter kaže tamkajšnje ljudske običaje in dogodke tako, da vzbuja v bralcu občutek, kakor da sam potuje po opisovanih deželah. Dober potopis ne sme biti samo poučen, ampak vselej tudi zabaven in zanimiv. Ta oblika se je umetnikom večkrat priljubila, tako da govorimo o leposlovnih ali potopisnih romanih.

Za Lavtizarjeve potopise lahko rečemo, da so vsi leposlovni, kajti imajo neko literarno sporočilo. V njih opisuje ljudi, s katerimi se srečuje, njihove navade, loti pa se tudi arhitekturnega opisovanja raznih cerkva doma in na tujem. Potopis je lahko tudi zvrst na meji med leposlovjem in novinarsko-dokumentarnim pisanjem. Josip Lavtizar je bil prav gotovo najplodovitejši slovenski potopisec v 1. polovici 20. stoletja.

7.1 MED ROMANSKIMI NARODI (1901)

V tem potopisu opisuje kraje, ki jih je prepotoval leta 1900. Šel je v Italijo, Španijo, Lurd, Francijo ter Švico. Potopis je zelo zgodovinski. V njem je ogromno zgodovinskih in zemljepisnih podatkov. Sicer se na pot odpravi z Alojzijem Kremžarjem. S Trbiža kreneta z vlakom in opazujeta mesta, mimo katerih se vozita. Francosko primerja z Vipavsko dolino – zaradi črnega grozdja, cipres in oljk. Med pisanjem včasih omeni tudi kakšno svetopisemsko zgodbo, s katero se tako ali drugače sreča na popotovanjih:

Najstarejša in zgodovinsko najvažnejša cerkev sv. Viktorja stoji blizu starega pristanišča. V katakombah kažejo grob tistega Gospodovega prijatelja, ki je na njegovo vsemogočno besedo četrty dan vstal iz groba. Legenda namreč poroča, da se je Lazar po Odrešenikovi smrti pripeljal s svojima sestrama Marijo Magdaleno in Marto v Marzilijo, kjer je drugič umrl. (Med romanskimi narodi, str. 38)

7.2 PRI JUGOSLOVANIH (1903)

Na pot gre septembra. Potuje skozi Zagreb, Sarajevo, Mostar, Dubrovnik, Kotar in Cetinje. Vrača se z ladjo. Ogle dal si je številne kraje v Dalmaciji. V knjigi je ogromno zgodovinskih in zemljepisnih podatkov. Navede tudi kronološki zapis pomembnih dogodkov črnogorski zgodovini:

1485. Na Cetinju se sezida samostan s cerkvijo; tu postavi Ivanbeg prvega metropolita Vizarijona.

1490. Jurij Crnojević, Ivanbegov sin, zasede knežji stol na Cetinju.

1493. Tiskana prva cirilska knjiga »Oktoih«, ki se hrani še dandanes v cetinjskem muzeju. Tiskal jo je menih Makarij. (Pri Jugoslovanih, str. 234)

7.3 PRI SEVERNIH SLOVANIH (1906)

Leta 1905 se odpravi k Čehom, Slovakom, Poljakom, Ukrajincem in Rusom. Pot ga je vodila čez Avstrijo, na Madžarsko in nato proti Krakovu. Od tam se je vrnil v Lvov. Zanimiva dogodivščina je srečanje z rusko policijo, ki ga je imela za vohuna.

»Kam se želite peljati?« me vpraša prvi.

»V Varšovo.«

»Kje imate potrdilo od konzula?«

Povedati nisem hotel, da sem na Dunaju in v Lvovu brezuspešno iskal dotičnega dovoljenja. Čemu bi bil tako preprost in brez potrebe odkritosrčen? Ker ne poznam nobene postave, ki bi mi zapovedovala govoriti nepotrebne reči, zamolčal sem vse z dobro vestjo. Odgovarjati hočem le na stavljena vprašanja. O čemur me ne vprašajo, sem lahko tiho. Naj me sodijo po tem, kar na meni vidijo, in kar slišijo od mene.

Na orožnikovo vprašanje, kje imam potrdilo od konzula, odgovorim ravnodušno:

»Namenjen sem samo v Varšovo, od koder se vrnem v treh dneh na Avstrijsko. Mislil bi, da za tako kratko pot ni treba uradnega dovoljenja.«

Čuvajema postave se je obudil pri tem izgovoru sum do mene. Popotnega lista mi nista hotela dati več nazaj, ker sta bržkone mislila, da ni pristen. Velita mi, naj grem z njima v pisarno.

(Pri severnih Slovanih, str. 102)

Obiskal je še Moskvo, ki je bila tudi njegov končni cilj. Pretresljiva pa je bila njegova vrnitev domov, saj je prišel na pogorišče, kajti le nekaj dni prej je vas pogorela.

7.4 V PETIH LETIH OKROG SVETA (1924)

To ni Lavtižarjev osebni potopis, ampak opisuje popotovanje brata Franca in dveh tovarišev v letih od 1914 do 1919. Glavni orisi poti segajo od Sibirijske, do Kitajske, Japonske in celo Amerike. Obiskali so tudi Havaje. Na poti so se srečali tudi z drugimi kulturami in religijami. *Radovednost jih je gnala drugo jutro v mongolski mestni oddelek. Njih prva pot je bila v budistovski tempelj, da bi ga videli tudi od znotraj. Pred oltarjevo ograjo je bilo veliko ljudi, ki so vzdigovali roke kvišku, pripogibali se in se tal dotikali z glavo. Za ograjo je stal na pogrjnjeni mizi kip boga, ki so mu rekli Majdar. Svetišče je bilo mračno in napolnjeno s prijetnim duhom kadila. Prihajali so duhovni, oblečeni v dolge rumene halje in po glavi obriti do kože. Na nogah so imeli mehke čevlje, da so tiho stopali po tleh. Prižigali so svetiljke in jih obešali po stenah.* (V petih letih okrog sveta, str. 54)

7.5 V KARTAGO (1930)

Od 7. do 11. maja leta 1930 je bil v severni Afriki svetovni evharistični kongres. Tja je Lavtižar potoval skozi Rim in Neapelj, nato pa z ladjo do Tunisa in v Kartago. V knjigi

opisuje zgodovino krščanske Kartagine, pa tudi tamkajšnje navade, ljudi, zanimivosti.

Če pregledujemo zgodovino krščanstva, vidimo, da skriva severna Afrika veliko bolestnih spominov na trpljenje prvih kristjanov. Že v prvem stoletju po Kristusu se je širil evangelij iz Egipta proti Kartagini, proti Tunisu, Numidiji in Mavretaniji, pa je tudi doživel krvavo preganjanje kakor v malokateri pokrajini rimske države. (V Kartago, str. 35)

V knjigi sem našla tudi razglednico (SLIKA), na katero je Lavtižar zapisal: *Kartago. Po ti cesti, zasajeni s palmami, sem hodil v sredo 7. majnika 1930 od 11. do 12. ure dopoldne. Spremljal me je arabski deček, ki mi je nesel plašč in kovček. Vreme je bilo precej gorko, solnčno.*

Družica majornu
i kuca bijelih staca

Kartago.

Po ti cesti, zasajeni s palmami,
sem hodil v sredo 7. majnika ¹⁹³⁰ od
11. do 12. ure dopoldne. Spremljal
me je arabski deček, ki mi je nesel
plašč in kovček. Vreme je bilo precej
gorko, solnčno.

Jos. Lavričar

Slika 3: Razglednica iz Kartage.

7.6 RAZGLEDI PO DOMOVINI (1942)

To je zadnje Lavtizarjevo objavljeno delo. Prvi del je naslovil Naši kraji, drugega pa Naši ljudje. V prvem delu je opisal Kranjsko Sibirijo (tako so rekli Ratečam), Planico, Tenetiše, Trstenik, Višarje, Rož na Koroškem, Suho krajino, Sveto planino, Kum, Turjak, pot od Podnarta do Tržiča ter od Logatca do Idrije, Zaplaz, Čičarijo itd. V drugem delu je opisoval ljudi in njihove navade. Omenja Špika iz Trente, Gospoda Jurija, patra Honoriusa, staro Melinko, Hanzo, Cojzovega Gašperja ter Frančiška Tavčarja.

Razgledi po domovini so mi bili zelo zanimivi, saj sem izvedela veliko novega o krajih, ki jih poznam. Tako sem na primer že velikokrat slišala za kraj Tenetiše in se tudi spraševala, odkod tako ime. Odgovor sem našla prav pri Lavtizarju: *Prišel sem do vasi Tenetiše. Vprašal sem moža, ki je popravljaj ograjo pri vrtu: »Zakaj se imenuje vaša vas Tenetiše?«*

»To lahko povem,« je rekel zgovorni očanec. »Nekdaj je bilo veliko potepuhov (rokovnjačev) v naši okolici. Ukradli so vola in bežali ž njim, ker so jim bili preganjalci na sledu. Tatje so hoteli v naglici skriti vola v cerkvi na griču. Žival se je upirala po klancu navzgor, zato so tatje, ki so vlekli vola spredaj, klicali tistemu, ki ga je poganjal ob zadnji strani:

»Tine tišči!«

Imel sem dovolj in se poslovil. Mož pa je klical za mano: »Dokler nam učenjaki ne pojasnijo besede na drug način, ostanemo lahko pri ti razlagi.« (Razgledi po domovini, str. 28)

8 ZGODOVINSKA DELA OZ. POVESTI Z ZGODOVINSKO TEMATIKO

Josip Lavtižar je bil tudi izjemen zgodovinar. V delih je vse opisoval natančno, podrobno je označil vsak citat. Temeljito je obdelal številne gorenjske župnije in delovanje v njih. Velike vrednosti so tudi njegova dela o zvonovih, ki jih je predstavil tako z zgodovinskega kot tudi glasbenega stališča. Izjemni zgodovinski viri so življenjepisi znanih Slovencev in dialektološki podatki – naniza jih v različnih delih – o razvojih imen, priimkov, krajev.

Lavtižar se je preizkusil tudi kot pisec povesti z zgodovinsko tematiko in ta dela tudi obravnavam v diplomski nalogi.

Lavtižar pozna dve vrsti povesti: prve, podkrepljene s številnimi zgodovinskimi podatki, letnicami, imeni in druge, ki so lahkotne, zanimive, z zgodovinsko tematiko (pri obravnavanih delih sem pisala le o teh). Sicer je po Miranu Hladniku *zgodovinska povest interpretacija zgodovinskega in folklornega gradiva in obenem inštrukcija za bodoče zgodovinsko obnašanje naroda. Zgodovinska povest je vedno aktualizacija zgodovine.* (Hladnik 1991: 66)

Lavtižar v svojih delih večinoma uporablja prvoosebne ali jazovega pripovedovalca. Po Stanzlovi teoriji torej pripoveduje o tistem, kar je sam doživel, bodisi kot glavni ali stranski junak takšne pripovedi. Zunanje znamenje personalne pripovedi je uporaba doživljenega, tj. polpremega govora ali pa notranjega samogovora. Epski subjekt nam pri njem govori o nečem preteklem, o tistem, kar je na poti doživel, tudi tedaj, kadar govori v gramatikalnem sedanjiku ali prihodnjiku.

Glede na to, da je bil Lavtižar duhovnik, je bilo treba v njegovih delih pričakovati tudi zametke legende.

Legenda (latinsko = kar se naj bere) je praviloma izraz za kratko zgodbo na motive krščanske religije, njenih prvotnih sporočil, iz življenja njenih svetnikov in mučencev. Ta motivna osnova je v legendi lahko svobodno preoblikovana ali celo popolnoma izmišljena. Po svojem notranjem sestavu je pripovedna, sicer pa mogoča v verzih ali prozi. (Janko Kos – Očrt literarne teorije, str. 163).

Včasih ga na popotovanjih zanese, se oddalji od poti, pa začne pisati tudi o življenju in vlogi svetnikov ter mučencev. Za Lavtižarja je značilno razmerje med faktografijo in fikcijo. Faktografija je naštevanje, popisovanje dejstev, brez sintetičnega vrednotenja. Sintetična kompozicija pa je taka, pri kateri si dogodki sledijo v naravnem, neprekinjenem časovnem zaporedju.

Literarna fikcija, domišljija oz. fantazija je, kot piše Kmecl *posebna sposobnost sestavljanja različnih posamičnih doživetij v novo, globlje smiselno, pomenljivo tvorbo: bodisi izraženo z barvami in liki, bodisi s toni in akordi, bodisi jezikovno. Kot ustvarjalna, aktivna domišljija je eden od temeljev vsake umetnosti, nepogrešljiva v pripovedni in dramski literaturi.* (Kmecl: Mala literarna teorija) Morda se fikcija še najbolj odraža v kasneje obravnavanih delih, v dramati Ne v Ameriko.

8.1 FRANČIŠEK TAVČAR – ŽIVLJENJEPIS (1905)

To je zelo tanka knjižica, v kateri Josip Lavtižar opiše življenje in delo Frančiška Tavčarja, in sicer se ga spominja osem let po njegovi smrti. Pravzaprav je svoje razmišljanje objavil v Danici in je to le ponatis. Tavčar je bil duhovnik na Dolenjskem, v Kranju, Kamniku, pa tudi v Besnici in na Joštu ... Med ljudmi in prijatelji-duhovniki je bil priljubljen. Rad je pomagal revežem, bil potrpežljiv in umirjen človek.

Za vsakega reveža je imel pripravljeno kako prijazno vprašanje ter mu dal razum miloščine še kak lep nauk seboj za življenje. Človek tako dobrih rok ne more imeti mnogo posvetnega blaga, zato ga pa spremlja toliko več dobrih del v večnost. Tudi otrokom je bil Tavčar očetovsko naklonjen. Pomenkoval se je z njimi, hvalil jih, ako so bili pridni ter jim delil podobice. (Josip Lavtižar: Frančišek Tavčar – življenjepis, str. 14)

8.2 BLED - BRIKSEN (1931)

To je, kot jo je označil Lavtižar, zgodovinska povest iz 17. stoletja. Knjiga je razdeljena na 20 poglavij. V njih nastopajo domačini z Bleda z raznimi dogodivščinami. Velikokrat pa dregne tudi krivoverce oz. privržence Lutrovih nauk. Sicer pa po drugi strani omeni pridigo, ki so ji verniki lahko prisluhnil v cerkvi sv. Martina:

Ja, še zdaj je nekaj krivovercev, ki jih pa moramo ljubiti, kakor smo jih poprej ljubili. Opomnim vas besedi sv. Avguština: Bratje moji – tako je nagovarjal vernike – glas vašega škofa doni na vašo ušesa. Prosim vas vse, ki ste v eni cerkvi: ljubite tudi tiste, ki niso naši in molite zanje, da stopijo v našo družbo. (Josip Lavtižar: Bled in Briksen, str. 12)

8.3 PRIMOŽ TRUBAR (1935)

To je verska slika našega naroda iz 16. stoletja, strnjena v 30 poglavij. Opisuje življenje in prizadevanja Primoža Trubarja za domače knjige.

Ne straši se – piše Trubar – ako se tu v začetku nerodno in težko dozdeva pisati, temveč beri in piši sam ta jezik, kakor delam jaz. Kmalu boš spoznal, da se tudi naš jezik kakor nemški lepo da brati in pisati. (Josip Lavtižar: Primož Trubar, str. 118)

Eno poglavje v knjigi Lavtižar posveti tudi Trubarjevima sotrpinoma Juriju Dalmatinu in Adamu Bohoriču.

8.4 ŠENTJOŠKI GOSPOD ŠIMEN (1938)

Lavtižar opiše življenje in delo duhovnika Šimna Vačavnika, ki je bil nekaj let v 1/2 18. stoletja tudi duhovni pomočnik v Kranjski Gori. Ljudi je učil pisati in brati, zato se jim je zelo priljubil. Pozneje je bil dušni pastir pri Svetem Joštu nad Kranjem in v Preddvoru in kaplan na Sori pri Škofji Loki ter v Šmartinu pri Kranju. Posebej veliko si je prizadeval za obnovo cerkve na Joštu. Zamislil si je, da bi ji dodal svete stopnice in tako naredil to božjo pot še bolj veličastno. Po dovoljenju se je odpravil v Rim, a se vrnil razočaran, saj ni dobil dovoljenja za postavitev stopnic. Manjkalo mu je nekaj dokumentov. A Šimen ni obupal. Čez nekaj let se je spet vrnil v Rim z vso potrebno dokumentacijo in sprejel ga je papež Benedikt XIV. in odobril postavitev svetih stopnic. Šimnovega prihoda domov se je razveselilo tudi ljudstvo, zato je veliko vernikov priromalo na Jošta, da bi slišalo njegovo prvo pridigo po vrnitvi: *Vse prav iz srca pozdravljam, se veselim vašega ajfra in izrekam svojo zahvalo, da vas ni zadržala nobena ovira na goro. Opravili ste romarsko pobožnost in vrnili se boste z najboljšimi sklepi na svoj dom ... Sveti Jošt je lahko vesel, da ga obiskujete v vedno večjem številu. Pričakujem pa, da se bo to število še bolj pogmeralo, ker bomo dobili pri naši cerkvi svete štenge, ki jih nimajo nikjer v naših krajih.* (Josip Lavtižar: Šentjoški gospod Šimen, str. 102)

Stopnice so bile kmalu postavljene, blagoslovili pa so jih 30. aprila 1752.

8.5 LIPNIŠKI GRAD PRI RADOVLJICI (1939)

To delo je Lavtižar napisal pri 88. letih. V njem se je poglobil v podatke o posestvu Ortenburžanov na Gorenjskem v 14. in 15. stoletju. Opisuje obiske škofov in plemičev na

Lipniškem gradu in Blejskem otoku. Omeni tudi potres na Dobraču in kugo, ki ni prizanašala. V knjigi nam Lavtižar poda tudi nekaj zgodovinskih podatkov o gradu: *Vprašanje bi bilo, zakaj so Ortenburžani zidali Lipniški grad na tem kraju. Odgovor ni težak. Lega gradu je bila tako ugodna, da ni mogla biti boljša. Velike vrednosti je bil obširen razgled z višine, s katere je straža lahko že od daleč opazila sovražnika, ki bi se bil bližal gradu. Pa tudi okolica sama je nudila vse za prospevanje te velike stavbe.* (Lipniški grad, str. 33)

Namesto Lipniškega gradu je zdaj tam t. i. Pusti grad, ki ga poleti skušajo oživiti z različnimi kulturnimi prireditvami.

Izdajo te Lavtižarjeve knjige so toplo pozdravili tudi v Domoljubu leta 1940. Takole pišejo: *Podatke o tem življenju in gradu je zbral in v leposlovni obliki podal župnik Lavtižar v tej zgodovinski podobi, ki jo je založilo Radovljiško prosvetno društvo in jo vsem Gorenjcem, ki jih zanima domača zgodovina, kakor tudi posvetnim društvom priporočamo.* (Domoljub, 11. 4. 1940)

8.6 NAŠI ZASLUŽNI MOŽJE (1942)

To so kratki življenjepisi znanih Slovencev. Kar 40 jih je. Med njimi so: jezikoslovci in pisatelji Blaž Kumerdej, Maks Pleteršnik, Karl Glaser, Jakob Sket in Jakob Aleševc. Opiše tudi življenje nekaterih znanih zdravnikov, čebelarjev, učiteljev, skladateljev in slikarjev. In kakšno je bilo Lavtižarjevo vodilo pri pisanju te knjige: *Vsem smo dolžni iskreno hvaležnost kot vnetim delavcem za domovino. Njih zgled nas vabi, da storimo tudi mi kaj koristnega za narod.* (Naši zaslužni možje, str. 3)

9 OPERETE

Lavtižarja je v glasbene vode pritegnilo t. i. cecilijansko gibanje, ki si je za cilj zadalo prenovno cerkvene glasbe. Novembra leta 1885 se je odpravil tudi na višjo cerkveno glasbeno šolo v Regensburg. Ko se je vrnil v domovino, je npr. uglasbil latinsko mašo za orgle in enoglasni zbor, osem božičnih pesmi za mešani zbor in orgle ... Lotil se je tudi ustvarjanja posvetne glasbe. Tri operete obravnavam tudi v diplomskem delu.

Opereta je sicer odrsko glasbeno delo lahkotnega značaja s petim in govorjenim besedilom ter instrumentalno spremljavo.

9.1 GROF IN OPAT

Grof in opat je opereta v dveh dejanjih, ki je nastala leta 1927. Lavtižar jo je priredil in uglasbil po ljudski legendi. Opereta govori o obisku grofa Krištofa Lamberga z gradu Kamen v Begunjah na Gorenjskem pri opatu v Stiškem samostanu. Grofu je umrl oče, zato v samostan prinese darove in prosi za molitev za rajno dušo. Menihi odmolijo le en očenaš, kar se grofu ne zdi dovolj. Zahteva več molitev, vendar ga potolažijo, da je ena molitev vredna več od vseh darov, ki jih je prinesel. Tako dokažejo vrednost molitev in svetih besed nasploh.

9.2 ADAM RAVBAR

Adam Ravbar je opereta v štirih dejanjih, ki je nastala leta 1928. Adam Ravbar je bil graščak na Krumperku pri Domžalah. Ko je turški paša Hasan napadel trdnjavo Sisek ob Kolpi, je Adam v kamniškem, kranjskem in radovljiškem okraju zbral 300 jezdecev in četo peljal v boj. Turke, ki so večinoma utonili v Kolpi, so premagali. Adama Ravbarja poleg te operete opeva tudi slovenska ljudska pesem.

9.3 DARINKA

Darinka je romantična spevoigra v treh dejanjih. Lavtižar jo je priredil in uglasbil po Hribarjevi junaški pesmi Krški zmaj. Graščak Felicijan Hrstar je gospodoval na Krki pri Stični na Dolenjskem. S soprogo Heleno sta zatirala prebivalce, ki so jima ves čas morali

tlačaniti. Blizu gradu pa je živel zmaj, ki je bil strah in trepet vseh. Darinka, hči Felicijana in Helene, pa se mu je nekoč preveč približala in zver jo je odnesla v svoj brlog. Graščak je prosil, naj jo kdo reši, toda to je uspelo šele nekemu menihu. Darinko je pripeljal nazaj staršem, plačila pa ni hotel vzeti. Zahteval je le, naj Hrastar kmete oprosti tlačanstva.

10 OSTALA DELA

Med ostala dela štejemo *Ne v Ameriko*, ki je dramska igra. Uprizorili so jo tudi kranjskogorski amaterski gledališčniki.

Spomine bi lahko označili tudi kot Lavtizarjevo avtobiografijo, saj v njej predstavlja človeka (sebe) v okolju in času, v katerih je živel in ustvarjal. Tudi po Kmeclu je biografija oziroma življenjepis (gr. Bios = življenje; graphein = pisati) *opis življenja, kot tak veja zgodovinskega pisanja: povezuje v smiselno celoto zunanje pojave človekovega življenja in njegove notranje poteke*. Glavna naloga je predstaviti nekoga v okolju in času, kako si je izoblikoval svoj svetovnonazorski in človeški, duhovni, moralni obraz in pa – kako se svet skozi takšen osebni 'filter' kaže v književnem besedilu.

10.1 NE V AMERIKO (1911)

Ne v Ameriko je Lavtizarjevo dramsko delo v štirih dejanjih, primerno za uprizoritev. V nekoliko skrajšani obliki so jo na odrske deske postavili člani in članice Kulturno-prosvetnega društva Josip Lavtizar Kranjska Gora. Izražena je v sedanjem premem govoru, večinoma v dialogu in jo je mogoče premestiti iz domišljije v realnost ustrezno opremljenega gledališkega odra. Zanj je značilna napetost, saj bralec ne ve, če se bodo mladeniči srečno vrnili domov. Delo govori o želji treh mladeničev, da bi odšli v širni svet, v Ameriko, kjer je življenje lepše in boljše, pa še zaslužek se lažje najde. A se uštejejo. Enega zavrnejo že na ladji, ker se je preveč hvali, da ga v novi deželi čaka služba. Janezu in Petru pa uspe priti v New York, a kmalu spoznata resnično plat »obljubljene dežele«. Zaslužka ni, Peter v delovni nesreči celo umre. Janez se vrne v domovino, prepričan, da bo tu tudi za večno ostal. Konec bi lahko označili z mislima: Povesod je lepo, doma je najlepše in Ni vse zlato, kar se sveti.

Sicer v Lavtizarjevem delu *Ne v Ameriko* spoznamo devet likov: Bregarico, Bregarja, njunega sina Janeza, njuno hčerko Miciko, deklo Lizo, Janezova prijatelja in sopotnika na poti v Ameriko Miho in Petra, gostilničarko in Američanko.

Tudi Jakob Alešovec je napisal delo z naslovom *Ne v Ameriko*, vendar je to izšlo že leta 1883. Tu prvi idejo o poti v Ameriko poda Jerman, kmalu pa se navdušijo še Rogoč, Logar, Tone in Gobar. Ko načrt sliši Kolar, ga prav tako premami odhod v obljubljeno deželo. V domovini mu je namreč utonila žena, tu je nesrečen, v Ameriko pa namerava vzeti še hčerko Polonico. Vanjo se zagleda Korenov Janez, ki se jim prav tako želi pridružiti, predvsem zaradi

ljubezni, a mora ostati doma in najprej odslužiti vojaščino. V Ameriki jih čaka boj za preživetje, pa oblikovanje naselbin v Kaliforniji, kjer bivajo. Junaki se zapletajo tudi v kvartopirske obračune in izgubijo ves denar, pa tudi orožje, s pomočjo katerega želijo premoženje po izgubi pridobiti nazaj. Alešovčevi junaki ostanejo v Ameriki. Jerman s strtim srcem, ker ne dobi Polonice in je tako v ljubezni popolnoma razočaran. Odide nekam na jug in o njem ni več glasu. Logar izgubi ženo in tri otroke, Tone pa otroke uči cerkvenega petja.

Osnovna tema obeh del je torej je enaka: želja po spoznavanju Amerike, vendar gre pri Alešovcu za povest, pri Lavtižarju pa za dramo. Lahko bi sklepali, da je Lavtižar Alešovčevo delo delno dramatiziral, kajti liki so si zelo podobni (kmečki fantje), ideja pa je v obeh delih enaka, tipično izseljenska – želja po boljšem življenju v Ameriki in kruto soočenje z resnico, da Amerika ni dežela, ki ponuja izobilje. Lavtižar se od Alešovca razlikuje po tem, da je dramati odzvel ljubezensko noto in se bolj posvetil mladeničem v Ameriki in odnosu mama – sin, ko Bregarica trepetja za življenje sina, ta pa se domov vrne, ko mama že umre, tako da se ne uspe več videti. Lavtižar iz drame odvzame tudi nemoralne dele o kvartopirstvu in podobnem in raje vključi več družinske note.

10.2 SPOMINI (1926)

V Spominih Josip Lavtižar opiše svojo življenjsko in hkrati službeno pot. Vrne se v čase, ko je hodil v šolo v domačem kraju in kasneje v Ljubljani, ko je obiskoval višjo in nižjo gimnazijo. Nato se vrne v leta bogoslovja in se spomni nove maše. Opiše službovanje v župnijah na Gorenjskem, v Spominih pa je še nekaj krajših potopisov, npr. iz Bejruta, z Danske, iz Skandinavije, Egipta ...

Eno poglavje nameni spominu na pokojne sobrate, ki jih je po vsej državi spoznal v času, ko je bil duhovnik. Spomine je sklenil z molitvijo za domovino, še prej pa se je v nekaj vrsticah spraševal, kateri duhovniki živijo najdlje in razmišljal o pomenu mladine: *In vendar je mladina naše upanje. Rod stari hira, gine – prihodnost je mladine. Stari možje naj pomrjo, in mladi rod naj priklje na njih mestu. Toda mladina naj spoštuje to, kar so spoštovali naši pradedje: vero in narodnost. Lepa je ljubezen do Boga, lepa pa tudi ljubezen do domovine, posebno do take kakršna je naša krasna Slovenija. Narodni bodimo radi tega, ker nam to narekuje naše srce. Narodov blagor naj je naš blagor, narodova nesreča naša nesreča.* (Josip Lavtižar – Spomini, str. 242)

11 ROKOPISI

V župnišču v Kranjski Gori, kjer hranijo vsa Lavtizarjeva dela, imajo tudi 22 njegovih rokopisov. Lavtizar jih je označil kot Kratke povesti za kratek čas – učenim in neučenim napisal Josip Lavtizar. V teh povestih opisuje kraje in ljudi, njihove navade in razne prigode. Naslovil jih je takole: Pater Honorius Tržan, Šimnov Jožek, Prihod v Ameriko, Andrejčkov Jože, Spomin na Oljsko goro pri Jeruzalemu, Zadnja pot na Svete Višarje, Kahira – glavno mesto Egipta, Pustni torek v Planici, Rokovnjači, Procesija o polnoči, Pridiga z mrtvaškega odra, Stara Melinka in njen testament, Sveti Janez Nepomuk dober znanec Slovencev, Južno-francoski Babilon, Kdo je izumil fotografiranje na steklo?, Glasovita Marijina božja pot v Moskvi na Ruskem, V glavnem mestu Švice, Izgubljeni sin, Vzor ljudskega učitelja, V Bosni in Hercegovini, Kako sem hodil k Sveti Trojici in Boj z medvedom. Vse so napisane v preprostem ljudskem jeziku in so namenjene tako zahtevnemu kot manj zahtevnemu bralcu. Zahtevnejši bralec najde marsikateri zgodovinski podatek o župnijah in svetovnih deželah, preprost pa spoznava ljudi in njihove prigode. Nekateri rokopisi so objavljeni v Razgledih po domovini, vendar pod drugimi naslovi in malenkostno spremenjeni, vendar prave rdeče niti ne izgubijo. Ob koncu diplomske naloge prilagam prepisa povesti Boj z medvedom in Šimnov Jožek.

12 SKLEP

Diplomsko nalogo lahko sklenem z mislijo, da je prispevek Josipa Lavtizarja k slovenski književnosti zelo velik, čeprav morda malce pozabljen, a vendarle edinstven. Kako dober pisec in poznavalec krajev ter ljudi je bil, pričajo njegova dela, ki nam še danes lahko služijo za učenje o naših krajih. Morda je škoda, da učenci v osnovnih šolah v kranjskogorski občini (širše bi bilo utopično pričakovati) Lavtizarja podrobneje ne spoznajo. Tudi v mojih letih osnovnošolskega šolanja smo spoznavali le Josipa Vandota in Kekca ter njegove prijatelje. Lavtizar pa bi otrokom lahko prinesel drugo dimenzijo spoznavanja sveta okoli njih. Sicer pa moram (čeprav lokalpatriotizem je v meni) priznati, da Lavtizar vseeno nima vseslovenskega pomena v naši literaturi. Bil je zanesenjak, ki je ustvarjal, da bi ljudje v njegovem času brali. Ni pa pri njem zaznati velike literarne vrednosti.

Njegove kratke povesti so zelo zanimive za branje, hkrati pa tudi poučne. Po mojem mnenju je tudi velika škoda, da je 22 rokopisov Lavtizarjevih kratkih povesti še v župnišču in da nekateri niso še zagledali luč sveta. Resda so objavljeni v Razgledih, pa vendarle nekoliko predrugačeni. Morda zanje pridejo boljši časi ...

Zanimivo je tudi, da je Lavtizar pisal zadržano, saj z nikomer ni želel priti v spor, zdi se, da se nikomur ni želel zameriti. Rad je pisal, to ga je izpopolnjevalo, izogibal pa se je besednim bojem. Tudi pristaše drugih ver ter njihove navade opisuje z občutkom, lahko bi rekli z rezervo. To morda še bolj potrjuje dejstvo, da je pisal tudi za lasten užitek. Ljudje še danes lahko posežejo po nekaterih Lavtizarjevih delih, saj si jih lahko izposodijo v nekaterih knjižnicah. Po besedah bibliotekarjev pa zanimanje zanje ni pogosto. Predvsem po njih posežejo tisti, ki jih zanima kakšen zgodovinski podatek o izvoru imena določenega kraja ali rodbine. Najverjetneje so njegovo ustvarjanje še najbolj obudili v ljubiteljski igralski skupini iz Kranjske Gore, ko so na odrske deske postavili dramo *Ne v Ameriko*.

13 PRILOGE

Prepis dveh od povesti Josipa Lavtizarja, ki sta poleg še dvajsetih shranjeni v župnišču v Kranjski Gori. Boj z medvedom je sicer pod naslovom Špik iz Trente z nekaj popravki objavljen v Razgledih po domovini, povest Šimnov Jožek pa sem zasledila pod naslovom Hanza.

BOJ Z MEDVEDOM

Bil sem doma na velikonočnih šolskih počitnicah. S planine pod Vršičem sta prišla dva drvarja z razburljivo novico, da sta videla v gozdu medveda. Bil je blizu njiju, stopal minu štorov posekanih semrek in izginil v gošči. Prestrašeno sta gledala za veliko kosmato zverino temnorjave barve, debele glave, kratkih ušes in kratkega rilca.

Še tisti večer je obhodil občinski sluga Jok vso našo vas z županovim ukazom, da mora iti drugo jutro iz vsake hiše en možak na medvedji lov. Orožje naj vzame s seboj kakršnokoli; zadostujeta tudi sekira ali okovana palica, če ni drugega. Snel sem tudi jaz očetovo staro puško s kljuka in šel s tovariši nad medveda. Zunaj vasi nas je občinsko sluga zastal. Bilo nas je 70.

»Danes ga moramo dobiti« - nam je prigovarjal in žvečil tobak. »To pa strogo naročam, naj tisti, ki ga bo streljal, dobro pomeri, ker postane le malo ranjeni medved silno hud in ne prizanese preganjalcu.«

Po potu nam je Jok še veliko drugih reči iz medvedjega življenja pripovedoval, nekaj resničnih, nekaj pa tudi izmišljenih. Jaz sem bil tisto leto že v osmi šoli, toda sem moral kar molčati in poslušati Joka, ki je znal le za silo čitati in pisati.

Pod strmimi stenami Prisanka je razdelil svoje ljudi po štiri in štiri vkup. Odkazal jim je gozd, skozi katerega naj prodirajo vedno višje in spravijo medveda na planino vrh Vršiča. Na Vršiču pa smo čakali kosmatinca tisti, ki smo bili oboroženi s puškami.

Ob dveh popoldne so začeli prihajati k nam na vrh oddelki gonjačev. Izvedeli smo, da sta dva gonjača videla v snegu široke stopinje ter opazila nekaj temnega, ki je izginilo na trentarsko stran, pripadajoči že Goriškemu. Gotovo je bil medved. Vpila sta nekaj časa, da bi opozorila zgoraj stoječe, pa ga ni nobeden videl.

Proti večeru smo se vrnili v Kranjsko Goro. Veliko ljudi nam je prišlo naproti, toda videli so, da smo brez medveda. Tudi Jok ni bil več tako gostobeseden kakor je bil zjutraj.

O tem dogodku je izvedel Špik iz Trente.

Trenta je raztreseno selo onkraj Vršiča na goriški strani, štiri dobre ure od Kranjske Gore. Po skaloviti dolini šumi Soča, ki izvira v Trenti pod Jalovcem. Trenta je po sodbi turistov

najlepši kraj, kakršnega si more misliti prijatelj gora. Veličastni snežniki okrožujejo ta nepopisno divni košček zemlje.

Kdo je bil Špik? Mlad, takrat tridesetleten mož, ki se je pisal Anton Tožbar. Hišo je imel poleg trentarske cerkve, zato je opravljal mežnarsko službo. Najbolj ga je veselil lov na divje koze. Poznal je vse steze po ondotnem skalovju ter kot človek jeklenih živcev plezal brez omotice po najbolj opasnih strminah.

O medvedu je sodil takole:

Če so ga Kranjskogorci prepodili s severne strani Prisanka, bo zdaj na južni, to je na naši strani, in ker ga niso dobili Kranjskogorci, ga bom dobil jaz. Ni verjetno, da bi bil šel medved nazaj, ker so ga preveč ostrašili. Najbolj gotovo je ostal v gozdovih nad Trento, kjer ga čaka zdaj moja krogla.

Tako je računal Špik in napravil imeniten načrt. Ni pa iskal velike tovarišije, ki bi ga samo motila. Svojo misel je razodel le sosedu Štruklju, pravtako ustrajnemu lovcu kakor je bil on. Nič nista odlašala temveč takoj odšla na usodno pot vsak z dobro nabito puško in z zadostnim strelivom. Tudi živeža sta vzela s seboj za nekaj dni, ker takega dela nista upala izvršiti tako hitro.

Prvi dan sta gledala bolj po tleh kakor okrog sebe. Dobro sta poznala sled divje koze, toliko lažje bosta spoznala široki sled medvedjih stopal. Hodila sta po peščenem deloma še po zasneženem svetu, ki mu pravijo v Kontah. Na večer prvega dneva sta pa vedela o medvedu toliko kakor zjutraj, ko sta šla od doma. Prenočila sta v skalnati duplini, toda kljub mrazu nista upala narediti ogenj, da bi ne motila kožuharja, ki morebiti ni bil daleč.

Drugo jutro, dan svetega Marka 25. aprila, sta zajtrkovala kruh s slanino in si ugasila žejo pri bližnjem studencu. Slutila sta, da ju čaka usodni dam prve vrste.

Na močvirnatem svetu poleg studenca ju je osupnilo prvo iznenadenje. V luži sta zagledala široke stopinje, ki gotovo niso bile od druge živali kakor od medveda.

»Sva mu že na sledu« - je zašepetal Špik tovarišu.

Ko je izginilo močvirje, sta imela slabši sled. Počasi sta stopala naprej in prišla do gozda. Tukaj ju je čakalo drugo iznenadenje. Pod debelo bukvo je bilo izkpano ležišče, napolnjeno s prstjo in z listjem. Vmes je ležalo nekaj dlake. Najvažnejšo pa je bilo to, da sta opazila v ležišču kup svežih odpadkov, pomešanih s kostmi. Nedvomno dokaz, da je medved tukaj prenočil.

Špik, Špik, bliža se veliki trenotek!

»Smo že vkup« - je govoril Štruklju na uho. »Ti greš zdaj ob robu gozda navzdol tako dolgo,

da prideš do konca gošče. Tukaj se obrneš ter hodiš po gozdu sem in tja, da si vedno bliže mene. Mogoče, da medveda polagoma spraviš v mojo bližino. Poglej tisto veliko skalo, ki ni daleč od naju v bregu. Skrit za to skalo bom čakal medveda. Ako je v gozdu, bo šel gotovo proti ležišču, kjer je bil čez noč in lahko bom streljal nanj.

Štrukelj je odšel, Špik pa je stopal v breg in se stisnil za skalo od koder je imel obširen pogled naokrog. Čakal je precej dolgo. Kar začuje med drevjem pokanje suhih vej.

Špik, Špik! Pokaži, da si velik mož.

Zagrmelo je. Medved se je stresel, zdrsnil na tla in tako zarjovel, da je bilo strašno slišati med skalovjem. Kmalu pa je vstal in stopal v gozd nazaj. Špik je v hitrici nabil puško in šel po krvavem sledu za njim. Toda na ovinku sta zadela skupaj, ker se je medved vrnil, ko je zagledal prepad pred seboj. Špik je streljal še enkrat, žal brezuspešno. Pozneje se je izvedelo, da v naglici pri nabijanju puške ni djal krogle vanjo.

Zdaj je stal pred medvedom in zamahnil s puškinim kopitom po medvedovi glavi. Začel se je boj na življenje in smrt. Razkačena zver je bila hitrejša mimu njega. Imela je še toliko moči, da se je postavila na zadnji nogi, s sprednjima nogama objela Špika in mu odtrgala spodnjo čeljust z jezikom vred. To se je zgodilo ob robu prepada.

Tačas je prišel Štrukelj na pomoč. Hotel je streljati, pa ni upal, ker bi bil lahko zadel Špika. Vendar je bil toliko pogumen, da je hotel odgnati medveda. Tu pa se je, čeprav ves oslavljen, zagnal tudi proti Štruklju. Štrukelj je hitro skočil čez skalnato razpoko, medved ga je dosegel z gobcem in mu odgriznil peto na nogi. Potem je začel medved pojemat. Padel je na tla, pihal in tulil ter se končno prevalil po strmini v prepad. Tudi Špiku je izpodrsnilo, prijel je za rušev grm in obvisel na njem. S težavo ga je potegnil Štrukelj na vrh.

Tako se je polovil zadnji medved od tega kraja. Od tistega časa niso videli Trentarji menda nobenega več.

Ranjenca pa sta hodila zelo težko v dolino domov. Dosti huda je bila Štrukljeva rana na nogi, toda malenkostna v primeri s Špikovo poškodbo. Špiku je tekla dolgo časa kri iz obraza. Tovariš mu je rano izpiral z vodo in ovijal z robcem. Težko sta hodila v Trento. Ljudje so ju sprejeli z grozo. Špik ni mogel od te dobe ničveč govoriti, le kak težko umljiv slog je spravil iz sebe. Znal pa je za silo pisati, da so Trentarji pisanja izvedeli, kako se mu je godilo na medvedjem lovu.

Štrukljeva rana na nogi se je kmalu zacelila, drugače pa je bilo s Špikovo. Sprejeli so g v ljubljansko bolnišnico. Zdravniki še niso imeli takega poškodovanca, zato so oskrbeli boljšo

postrežbo. Ozdravljen je zapustil bolnišnico, toda spodnje čeljusti in jezika mu ni mogel dati nihče več.

In kako je bilo z medvedom? Trentarji so dobili mrtvega v prepadu. Tehtal je blizu 200 kilogramov. Krogla mu je šla ob vratu med pleča. Meso so si razdelili domačini med seboj, koža pa je donesla Špiku precej dobička. Kazal jo je ljudem po raznih krajih. Radi so jo ogledovali in mu dajali podporo v denarju ali v blagu. Potem jo je kupil grof Coronini in jo oddal muzeju v Gorici.

Špik je živel po tem dogodku še trideset let. Obraz je imel pod očmi vedno zavezan z robcem. Pokazal ga je le takrat, kadar je jedel ali pil. Uživati pa je mogel le tekočine. Z eno roko je potisnil livo v požiralnik, z drugo roko pa vlival tekočo hrano v sebe. Govoriti pa ni mogel, temveč je kazal le z znamenji, kaj želi.

Kakor je bilo njegovo življenje nenavadno, tako nenavadna je bila tudi njegova smrt. Ko sta leta 1900 s sinom podirala smreke, je padlo eno deblo na Špika in ga ubilo. Dočakal je 61 let. Če prideš kdaj v Trento, obišči na tamošnjem pokopališču grob junaka, ki se je boril z medvedom.

ŠIMNOV JOŽEK

Po končanem šolskem pouku so učenci hiteli na prosto. Stopal sem za njimi in marsikateremu požugal, če se ni vedel dostojno. Vsi so že bili daleč spredaj, zaostajal je samo Šimnov Jožek. Poznal sem, da bi rad govoril z menoj, ker me je že večkrat počakal grede iz šole. Kmalu sem ga došel.

»Ali ste vi že bili v Beljaku?« me je vprašal.

Premišljeval sem, zakaj hoče to izvedeti. Omeniti moram, da je bil Šimnov Jožek neka izjema med drugimi učenci. Bolj debela glava s črnimi očmi se mu je nemirno gibala sem in tja. Oči je obračal samo naprej in navzgor, navzdol jih ni mogel obrniti. Zato ni videl stvari, ki so bile pod njim. Govoril je počasi in v posameznih zlogih. Tudi ni bil oblogodarjen s sijajnimi duševnimi lastnostmi. Ker pa je iskra skrita v trdem kamnu, jo je treba izkresati. Morebiti bi se bil tudi iz Šimnovega Jožka počasi izkresal razum. Toda prišlo je drugače. Na njegovo vprašanje, če sem že bil v Beljaku, sem mu pritrdil, da že.

»Jaz bom tudi šel,« je rekel počasi in s presekanimi besedami.

»Sam res ne moreš tako daleč,« sem mu odgovoril. »V Beljak je od tukaj pet ur pešhoje.«

»Bom šel kar čez planino, ne po cesti,« je pripomnil Jožek.

»Kaj pa boš delal v Beljaku?« sem ga vprašal.

»Tam je Kristus, ki mu rastejo noge,« mi je povedal deček. »Zdaj sta zrastle že do kolen.«

»Ko ti je to pravil?« sem hotel izvedeti od njega.

»Kotnika Mina, ki je bila že večkrat tam. Ta mi je pravila. Cvetlice bom nesel tja: ravšje, nageljčke, Marijine čeveljčke in jih povil Krsitusu okoli nog.«

Potem je uprl v mene svoj poševni pogled in me pobaral:

»Ali znate vi tisto pesem o Katarinci?«

»Le povej jo,« sem mu dejal.

Tedaj je začel:

»Katarinca je po planinci hodila, rožice trgala, kranjceljce spletala, jih usmiljenemu Jezusu nosila in mu pela: Pokaži meni tvojih ran, ki so Ti jih Judje dali, ki niso Boga spoznali.«

»Kdo te je naučil to lepo pesmico?« sem poizvedoval od dečka.

»S staro materjo jo vsak večer molit,« je odgovoril in še dostavil:

»Ko bosta nogi zrastle, bo pa konec sveta in sodni dan.«

Tedaj me je Jožek zapustil in letel pred menoj, da mu je opletala šolska malha na vse strani. Od tistega časa je preteklo nekaj dni. Ko sem prišel zopet v šolo, so vpili otroci: »Šimnov Jožek se je izgubil!«

Vsa objokana je prihitel njegova mati v šolo in pripovedovala:

»Včeraj zjutraj je šel od doma, pa ga še dane sin nazaj. In nikomur ni povedal, kam, čeprav sem večkrat rekla, da bova šla enkrat skupaj v Beljak. Gotovo se je namenil tja.«

Še isti večer so govorili ljudje po vasi, da je bil Jožek na vrhu planine. Videl ga je Bregarjev pastir in ga vprašal, kam gre. Rekel je, da v Beljak.

Takoj sem šel k Bregarjevim ter izvedel, da je bil Jožek res na planini. Pastir mu je pokazal z vrha Ziljsko dolino in ob njenem koncu mesto Beljak. Lepo sta videla množico hiš, v predmestju pa cerkev svetega Križa, ki ima dva zvonika in kupolo. Predmestju pravijo na Peravi. Dalje je pripovedoval pastir, da je imel Jožek okoli klobuka natakjenjo ravšje (rododendron), v roki pa velik šop cvetic, ki jih bo ovil okoli Kristusovih nog v predmestni cerkvi svetega Križa na Peravi. Pastir mu je rekel, naj nika ne hodi tako daleč, ker ne pozna potov, toda Jožek je kar stekel po stezi navzdol. Klical je za njim, naj gre nazaj, pa se ni hotel vrniti.

V vasi smo pričakovali, da bo prišel kmalu nazaj. Pa ga ni bilo. Ljudje so različno sodili o njem.

»Kar gnalo ga je naprej,« so govorili eni.

Drugi so rekli: »Fant ni bil bistrega uma. Kaj, ako bi se mu zgodila kakšna nesreča?«

Tretji so milovali mater-vdovo, češ: »Mati bi imela še velike težave z njim, ker je bil precej trmast.« Končno smo pa vsi sprevideli, da zdaj ni časa za presojevanje, temveč za delo. Kar hitro spraševati po njem.

Takoj je šlo 40 domačinov po tisti poti, po kateri je hodil Jožek na planino in dalje v Ziljsko dolino, da bi dobili sled za pogrešanim. Na vrhu planine smo se razdelili v manjše oddelke in šli eni tukaj eni tam, ker je peljalo več potov navzdol. Gora, ki ji pravijo Peč, ima namreč na koroški strani globoke in strmo zarezane jarke. Zato je bilo iskanje precej težavno. Dobro so nam služili daljnogledi. Z njimi smo videli vsako stvar prav do dna prepadov, kamor skoraj ni bilo mogoče priti. Ker je Jožek obračal oči le navzgor in naprej, navzdol pa ne, smo sodili, da je zdrsnil v kako globočino. En oddelek iskajočih je prišel v gozdu do drvarjev, ki so podirali smreke. Vprašali so jih, če niso videli tod mimu iti enajstletnega dečka. Drvarji so jim povedali, da je šel tam deček mimu, pa ni nobenega nič vprašal. Zato so mislili, da dobro pozna ta kraj. To je bil zadnji sled za fantičem. Dali smo še oznaniti v nekaterih župnijah

spodnje Ziljske doline, da se je izgubil deček, ki smo ga opisali po njegovih lastnostih. Pa vsa poizvedovanja so bila brezuspešna.

Minula so tri leta po opisanem dogodku. Vendar smo še vedno upali, da bomo kaj izvedeli po Jožku.

Kar pride lepega dne mlinar iz Ziljske doline v našo vas in vzame iz nahrbtnika nekaj okroglega. Bila je oglodana mrtvaška glava. Mlinar jo je ujel v narastli vodi, ki je pritekla iz gorovja. Mati je spoznala na zobeh, da je glava njenega sina. Zagrebli smo jo v blagoslovljeno zemljo. Ime pogrešanega pa sem izbrisal iz knjige živih in ga vpisal v knjigo mrtvih.

Šimnov Jožek, ki ni mogel priti k Svetemu Križu v Beljak, je prišel k usmiljenemu Jezusu v nebesa.

14 LITERATURA

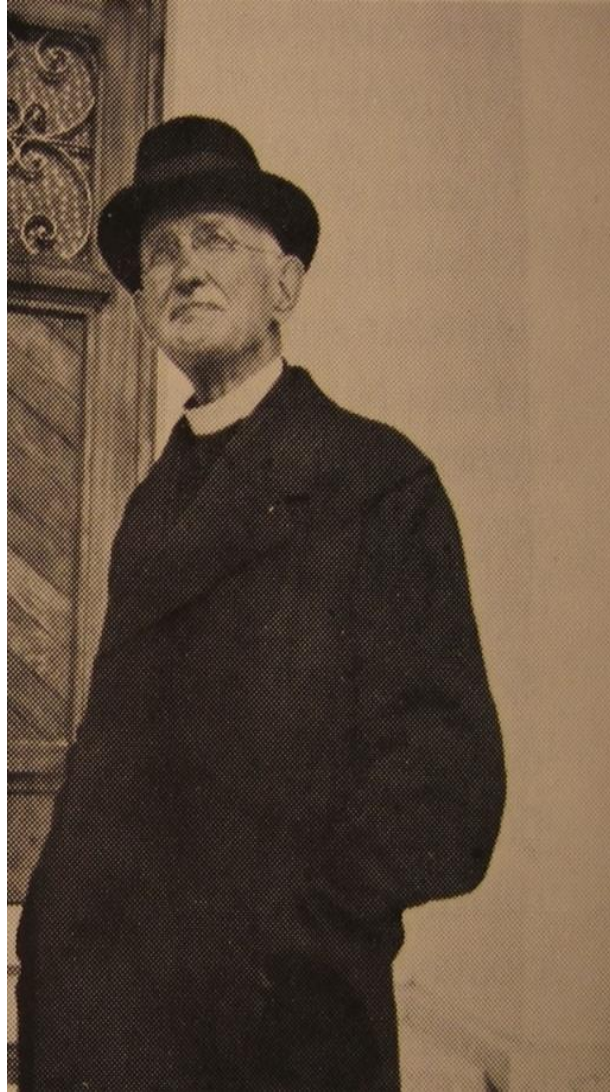
- Jakob Alešovec: Ne v Ameriko. Ljubljana: Založba Katoliška Bukvarna, 1883.
- Josip Lavtižar: Adam Ravbar. Ljubljana: Litografija Čemažar in drug, 1928.
- Josip Lavtižar: Bled in Briksen. Ljubljana: Samozaložba, 1931.
- Josip Lavtižar: Darinka. Ljubljana: Samozaložba, 1929.
- Josip Lavtižar: Francišek Tavčar. Ljubljana: Danica (ponatis), 1905.
- Josip Lavtižar: Grof in opat. Ljubljana: Litografija Čemažar in drug, 1927.
- Josip Lavtižar: Lipniški grad pri Radovljici. Radovljica, 1939.
- Josip Lavtižar: Med romanskimi narodi. Ljubljana: Katoliška tiskarna (samozaložba), 1901.
- Josip Lavtižar: Naši zaslužni možje. Jesenice: Tiskarna Anton Blažej, 1942.
- Josip Lavtižar: Ne v Ameriko. 1911.
- Josip Lavtižar: Primož Trubar. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna (samozaložba), 1935.
- Josip Lavtižar: Pri Jugoslovanih. Slovenska matica, 1903.
- Josip Lavtižar: Pri severnih Slovanih. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1906.
- Josip Lavtižar: Razgled po domovini. Jesenice: Tiskarna Anton Blažej, 1941.
- Josip Lavtižar: Spomini. Samozaložba. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1926.
- Josip Lavtižar: Šentjoški gospod Šimen in njegovi sodobniki. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna (samozaložba), 1938.
- Josip Lavtižar: V Kartago: potopis s tremi podobami. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna (samozaložba), 1930.
- Josip Lavtižar: V petih letih okrog sveta. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna (samozaložba), 1924.
- Marko Benedik: Josip Lavtižar (duhovnik, skladatelj, zgodovinar, potopisec). Župnijski urad Rateče - Planica, oktober 1993.
- Matjaž Kmecl: Mala literarna teorija. Založba M & N, 1996.
- Rateška kronika Josipa Lavtižarja. Župnijski urad, 1998.
- Slovenske legende. Ljubljana: Mohorjeva družba, 1910.

15 OSTALI VIRI

Rokopisi Josipa Lavtižarja, ki jih imajo v župnišču v Kranjski Gori.

Matjaž Podlipnik, <http://www.kranjska-gora.si>; 10. 8. 2005.

Ivan Sivec, ured. Miran Hladnik, <http://www.ijs.si/lit/aljaz.html-12>, 6. 8. 2005.

Slika 4: Josip Lavtižar